

سەربكەوئیت تەنھا ریڭگایەکی زۆر بەزەحمەتی ھەبە بۆ بە سەركەوتنی قەلایەكە، ھەمووكەس بەسەر بکەوئیت گۆرپەپانەكە ی سەرقەلای بچووكترە:

بەیتی شیخە سەنعان: بەیتی ئەم دەقمە لەزار گوتنی (ئەمین حامد زییر) وەرگرتوو ھەخوئیندەوارە دانیشتوی گوندی کە لەدێرە لەدایک بووی ١٩٥٤ وەکو دەقیکی فۆلکلۆری بەئەمانەتەو ھەنوسیمەو ھەگەل کەمیک دەستکاری کردن، لێرەو لەوی باسی شیخی سەنعانی کراو، بەلام ناوھەرۆکی دەقەکان وەکو ئەو دەقی نەبوو، ئومئیدەوارم سووذبەخش بیت خزمەتیکی کەمی فۆلکلۆری کوردیم کردبیت.

پەراویزەکان:

١- گریز = لیکاو، لیک

٢- ماقۆر = پیرەبەرازی نێر

٣- بیلەك: قەلەم، بن گەر، کەور ماموئیس: ناوی چەند گوندیکە دەکەونە دەورو بەری گوندی کە لەدێرئ.

٤- کەور ماموئیس: بەرامبەر گوندی کە لە دێرە بەدووری ٥ کم دەکەوئیتە سەر ئاوی زئی بەلای رۆژ ھەلاتەو ھە.

فەرھەنگۆکی داستانی کوردەواری

داستانی قەلای دەدم

ئ

ئاخرەت: قیامەت: دوارۆژ

ئاخفت: دوا قسە ی کردەو ھ

ئاڤ: ئا

ئاڤاکر: ئاوەدان ی کرد

ئاوایی: ئاوەدان ی

ئەزبەنى: گەورەم

ئەقرۆ: ئەمپۆ

ئەمىن: دەست: پاك

ئەوليا: وهلى: ئىياوى: خواناس

ئورمىي: ورمى (رەزائىيە) ناوى شارىكە لەئىران

ئىدى: ئەوجە

ئىرۆ: ئەمپۆ

ئىكى: يەكك

ئىنا: هىناى

ئەرباب: زانا: لىزان: زىرەك

ئەنگۆ: ئىئوھ

ئوردى: سەربازگە

پ

بەتال مەكە: بەجى مەھىلە: واز نەھىنە

بىشى: لىرە: دارستان

بەر: روو

بەركەفتى: موكوم: پىرپەھا

بەرى: بەرىيە: چۆلى

بەرى: بەرى: گىرفان

بلول: بلوئىر: شمشال

بازىيە: ھەلاىيە: غارىدا

بەرزە: بزر: ون بوو

بقيت: بته وىت

باژىر: شار

بشدينە: توندىكە: قايم گزىدە

بعیده: بهرك: بهدهمار: بهرق و كينه

بر: بردى

به پرهوان: بهرگرى

بازيه: ههلاتيه

بتهرمىڻ: بتهرپيڻ: بيكوژڻ: بيتوپيڻ

بهيله: وازينه: جى بهيله

بچويك: بچووك: ساوا: زاروك

بركيت: بهرى: كهوت

به ن ناوى: داريكه له چياى ده پويت (داره بهن)

برينه: برديتيان

بورج: روانگه ي بهرز

به دلەك: كۆمهك چينهك

بجه مينه: بانگ بکه

پ

په ز: مه پ حه يوانى سپى

پاله: كاسبكار كريكار

په لكى دارى: گه لاي دار

پاقرژ: خاوپن پاك

پر: ته ژى

په نگاندى: پرى كرد، شداندى

پيگفه: له گه ل يه ك . پيگه وه

په له كا ناگرى: پوليى ناگرى , سه ركه بزوت

ت

ته خيره: چ قه ومايه چ بيه

ته ژى: پر

تپل: تلی په نجه نه نگوست

تاعون: رشانه وه و چاوقلیچی نه خوشیه که

ترا: ترگار بادی جام

تهیر: بالنده

ته کییر: دانان

تاو دهنی: هیرش که نی

ج

جغوزی: هه له پاسی

جهی: شوین

جیک: شوین

جاحتیل: گهنج لاو جحتیل تولاز

جغزی: نه و که سه ی ئیش و کاری سلاحی ده کات (چه قماچی)

جه مه د: شه خته

جه لالا: دؤل که ند شیو

چ

چه ک: سیلاح تغه ننگ

چش: هیچ چنه

چیکر: دروست کرد، دایمه زراند

چ قیاسه: چ قه دهره، چه نده

چ که ت جیبه جی ده کریت، چی

ح

حه فت: هه فت، هه وت

حساب: خه رچی

حه یوان: ناژه ل

حوبر: مورپه که ب

قسل: به رده گيچ

حه والي: ره وانه بکه ن

حه شانديه: تتيان کرديه: پريان کرد

حه لاندنيه: تاواندنه وه

حه ملي: باري هه يه: باري هه يه

خدام: خزمه تکار، خولام

خاري: ژيري، بنه وه

خه زينه گه نحينه

خه ليل: براده ر، هه قال، دوست

خه ريته: نه خشه

خوتيك بني: خوت ناماده بکه

خلاس نابيت: قوتار نابيت

خالي: به تال

خوينهك: خوینداری

خيز: زيخ

خه بهر: دهنگ و باس. له هه نده شوين به جوين دييت کاتي ده لئين (خه بهري پيم گوت) جويني

پيم دا.

خودان: خاوهن

د

ده رفه ته: مه جاله، فرسه ته

ده عبا: درنده

ده ق: دم، دهو

ده بيني: ديتي

دامايي: پ اما بوو

دوت: دوشي، ميره که ي دوشي

دفن: که پو. لووت

دستووریا، مؤلّت، روخست، ئیزن

ده زووله: ده زى، داو

دشیت: ده توانیت: پنده وه سستی

دنگه دنگ: به ردی گه وره گه وره

دنگ: نامرازیکی کۆنی کورده وارییه دانه ویله یان پیّ ده کوتا وه کو (ساوار، بروش، گه نمه کوتا...) له دوو به ردی گه وره دروست کرایه به ده وار به ردی سه ره وه له سه به ردی بنه وه ده سوپینن.

ده رخینن: ده ربینن، بهینه ده ری

ده وار: ولاغ، به ره شمایلش ده گوتری

دشین: ده توانن، پیتان ده کریت

دیاری: خه لات

دهرچکه: قادرمه، پیپلکه، ده ره ج

دهر: ده رگا، دهو

ده رباز کر: تیپه راند، په راندییه وه

دهرگه هی که ئی: ده رگای قه لا

داوؤ: دایکۆ، دادی، دایکه

دهویتن: ده یه ویت، گه ره کیه تی

ده خاله ت: پراو و به خت

ده بریقیت: بریقه دار، شهوق ده دات

ر

رینجبه ر: کریکار، کاسبکار

رابوو: هه ستا

رونشتن: دانیشتن

رحه تی: ته ناھی

رێك: رێگا، رەھ

روح: گیان

رەخت: خەریته، فیشەك دان

رەقی: هەلات

رەعیەت: كۆمەل، جەماوەر

رەوالە: ئامادەیه

راكردییه: هەلیگرتییە، بڵندی كردییه

ریسا: رووت

ز

زەلەیهك: شەقیك، چەلاق

زەلامەك: پیاوێك، مۆیەك

زۆم: عێل و عوربان

زوزان: كوێستان، هاوینە هەوار

زەخمە: جوبەیی مەلا لەبەر دەكەن

زقێراند: گەپاندییەوه، گێرپایەوه

زاڤا: زاوا

زەخیره: ئازووقە، خۆراك، خواردەمەنی

فیکا فیکا: فیکە فیکە، دەنگی زوپنایە

ژ

ژێك نەكا: جودا نەكە، لێکیان نەهاوێرە

ژمیژە: لەمیژە

س

ستینە: بستینە، وەرگیرە

ساندن: وەرگرتن

ساغ بت: لەخۆشی دابیت

سپیدی: به یانی، سوبانی

سلاڤ: سلاو، سه لام

سوبه هی: به یانی، سوبه یینی

سمتییه: بریتییه، کۆرتی کردیه

سه خله ت بن: توش دین

سه هریج: برکی ئاوی، برکی ئاو

سه رهدان: میوانداری

سۆتینه: سووتاندییه

ستۆلکا: ئه ستۆ، مل

سه لاله: سه ره وه، سه ردا

سیندیک: سینى، قاپ

سولحان: ئاشتبوونه وه، پیکهاتن

سه حکه نی: ته ما شاکه، بنواره

ش

شاهی: شاهینشاھ

شۆل: ئیش، کار

شکیر: شاخ

شۆلکه: ریژنه

شه فی: شه و

شین کردن: به مورپه که بی ره شیان کرده وه

شۆرکه ن: دریژ بکه ن

شهگ: به و به رخه نیره ده لئین که دوو سالی ته واو کردییه سالیکی مایه ببیت به به ران

شیانه: توانیویانه: پیوه ستایانه

ع

عاجز: خه مبار، دل به خه م

عاسی: عه‌نگرایه

عه‌رزو عه‌یال: مالّ و مندال

عاسمان: ئاسمان

عه‌زمان: زمان

عه‌سکه‌ر: سه‌ریاز

عیلم: زانست

عه‌سل: ئه‌سلی، ره‌سه‌ن

عه‌مبار: کۆگا

ف

فراقین: نان خواردنی نیوه رۆیان

فر‌فر: خپ

فه‌قی: سوخته

فه‌عل: ره‌وشت

ف

فه‌کر: کردیی‌ه‌وه، لیکرده‌وه

فئجا: ئه‌وجه، ئه‌یجه

فه‌که‌ن: بکه‌نه‌وه، والابکه‌ن

ق

قه‌ول: مه‌رج

قدر: ریژ

قشه: قه‌شه (قص)

قه‌له‌سه: ره‌زیل، چاوتۆک

قالب: له‌ش، گیان، به‌ده‌ن

قه‌بییل: رازی، ره‌زامه‌ند

قه‌ومیی‌ه: رووداوه

قەبز: كېشان

قاقۆل: پەرچەم

قىرپىيە: ھاۋارى كردييە، قىراندىيە

قولپى: چوۋە

قسويز: كەم و كوپى، ناتەواو

ك

كراندىيە: خواردوويەتى، خاردى

كەلەمەك: لەقەدارىك، چلى دار

كۆتك: ئەوقايى لەدارى دروست دەكرىت

كيسك: كيسەى تووتن

كولاندىيان، قورتهكى لىدا، ھەلىكۆلايە

كېر: چەقۆ، كېرد

كۆللەك: پارچەيەك، گۆلەك، قانەك

كەلبى: رەق، كىنە دەمار

كەلىي دىمدى: قەلاى دىمدى

كويز: قۆر

كولنگ: ئاسنىكى سەر تىژە، دەستكى دارە بۇ ھەلكولاندىنى شوپىنى رەق و توند بەكار دىت

كىفەچى: كىۋە دەچى، بۇ كوى دەپۆى

كوللك: قنچكە، برىن

كەقر: كەور، شاخ

كسۆك: سەگ، سە، سپە

كر: كردييە، كردوويەتى

كۆك: جوان، شەنگ، شۆخ، قشت

كۆم: كۆمەل

كودەرى: ناۋى جۆرە قوماشىكە

گ

گه هشته: گه يشته، پيی گه يشت

گریدا: به سستی

گازی: بانگ

گه ماندییه: هیئای

گوری: زمانی ئاگری

گه لهك: زنده زور

گرتینه: گیراییه، ده سنگیر

گو: گوتی

گیزا گیز: دهنگی لیكدانی خه نجه ران له کاتی شه پ و پیكدادان

ل

له زیکه: خیراکه، زووبه

لیسیار بییه: لی سوار بوو

لوینده ری: له و شوینی، له وراستی

له عبهك: فیال، فهند

له پ: ده ست

م

مه سره ف: خه رچی

مالیی: سه رمایه

مه زن: گه و ره

مریشك: مامر

موحتاج: پیویست

مردن: مردن

مغار: ئەشکه وت

مه ن: زار او هیه که، ناوی پیوانیکه له کورده واریدا ده گوتری

مراری: مرواری

میرات: کہلہ پور

مہلہ کووت: مہلکہ زہن، فریشته

مہودایہک: ماوہیہک، بہینہک

مل: ئہستۆ، گہردہن

مہعنا: مانا، واتا

میر کی: میر، میرکی ئامیدی

میسلی: موصل، شاری نہیناوا

مہحفر: قالی، مافور، کومبار

مالشتن: مالینہوہ، پاک کردنہوہ

و

وہم: ئیمہ، ئہم

وہراندی: وہشاندی

ویکرا: تیکرا، لہگل یہک

ویری، لہویندہری

والہ: خراپ کردن، پیکدادان

وہرسیئن: بتہقینن، باوین، بہاوین

وان: ئہوان، وہکہین: بکہینہوہ، والاکہین

ھ

ھلۆ: ھہستہ، رابہ

ھہرہ: ہرۆ، ھہرۆ

ھزر: بیر، ھۆش

ھۆسا: ئہوہا

ھنگۆ: ئیوہ، ئہنگۆ

ھیلای: ھیشتیہوہ، جیی ھیلا

هۆستا: وهستا

ههيام: ماوه، كات

هجوم: ههیرش

ههلاندييا: بردووويه تي، لئيستاندويه

ههژاند: لهقاند، لقاند

هه ميا: هه موويان، گشتيان

هه تاڤ: رۆژ، تيشكي هه تاو

هه رى: ئه رى

هه ره: به رۆ

هه رمهينه: هه ر ئيمه ينه

هه وهل: يه كه م، ئه وهل

هه لۆره: خلۆره، ناو به تال، به ونويه

هه افيت: هه ويشت، تى هه لدا

هه وين: ئه نگو، ئه وه

ن

نك: كن، لا

نه وپريت: نه شيت، پيناو هستى، پى ناكري

ناڤ: ناو

نپى: دهنگى شير

نۆردى: چه ند نائيك پيكه وه ده ق كرابيت

نۆبه دار: چاودير

نيه كه: ناوه پاست، نيوه كه ي

نخافت: شارديه وه، دايبوشى

نەيئەلە: نەوال

نازقېمەوہ: ناگە پېمەوہ

تۆكە: ئىستان، نھۆ

نمايە: نەماوہ

نۆبە تا منە: دۆرى منە، نۆرى منە، گەپى منە

نەخشى مە: پىلانى ئىمە

فەرھەنگۆكى داستانى چەتۆ كورپى فەرھۆى

ئ

ئەدا: جىبە جى

ئىخسەر: ئەسەر، دەستبەسەر، بارمەتە

ئەمان: داد، ھاوار

ئەختيار: پىر، كال، پىرە مىرد

ب

بی: ئەسەر، بی ھۆ

بازی: ھەنگاو، شەقاو

بزهبر: بە خورتی، بە زۆرداری

بنيانەكەموكومە: لە خێزانیکی ناودار، خانەوادەپەکی بەرکەفتییە

بلند: بەرز

بلەزینن: زووگەن: خێرابن، لەزى بگەن

بحیلى وەزمانى: بە ھیزی دەواری

بانی: بەرزایی، ترۆپکە

برین: زام

بپهك: دەراوی ئاو

بەلا: کارەسات، نەخۆشی، بەھی

بته مامى: بدروستی

بتاقى تەنى: بە تەنیا، بە تەنى

بەژن: بالا، قامەت

بەحر: دەریا

بەپى یە: دەشتایی

پ

پەنجە: تپل، ئەنگوست، تلی

پشدین: پشت بەند

پا: ئەی، چۆن

ت

تنى: تاك، تەنیا

تەعریف: ناو نیشان، پیناسە

تەرم: مەیت، کەلەخ

نزار: بادى، ترگار، جام

تل: ئەنگوست

توخم: پەسەن، بەرەباب، تۆ

تەرش و تالان: لیستاندى مال و سامان و دەولەت بەزۆر دارى

تەنگ: كەژى يە يان ئەو قايشە يە لە بن زگی ولاغ دەبەستنه وەبۆ توندکردنى زین و مەعرەكەى دەوارەكە تیرى بنى بەرپى: بە و ناوچە دەشتاییە دەلین كە دەكە ویتە نیوان سە نار تاكو سنوورى سووریا

ج

جەمىن: جەمەدانى دەستروك

جەماندىا: هیناویەتى، ئامادەى کردییه

جەم: كاتى نان خواردنان

جۆم: نەورایى

جەكەمە: سۆل، پىلاو

چ

چیمەن: فریز، سەوزایى

چ گافەكى: چ وەختك

چتۆ: چاوا، چۆن

ح

حىجز: دلتهنگ

حەوران: ناوى شارىكە لە سووریا

حوسینى: زاراوہیەكە “ئیزدى بەوناوہ بانگی موسلمانان دەكەن

حسیب كرن: ژماردن

خ

خپ: ھەموو گشتى

د

دبیژن: دەلین، دەبیوت

دەرنانیا: دەری هیناوه

دەفن: کەپوو، لووت

دەختۆر: پزیشک، دکتۆر

دەلال: شوخ، جوان، قشت، کۆک، شەنگ

دیلان: داووت

دەعوا: داوا

دەئارزی: دەهەنگری، دێخەزری. وشە ی خەزری و اتا عەنگرا لەوێندە کوردی یە وەرگیراوه

دەلێن (ئەگەر فەلە خەزری، نەچە سەری)

دەولەت: ولات

دەولەت: مال و سامان، دەولەت مەند مەپومالآت، لەهەندی ناوچە ی کوردستان کاتی ماندی

بوون لە شوان دەکەن پێی دەلێن (بەدەولەت بی شوان)

ر

ریک: ریگا

رەفی: رەووی و لاخان

رەقینە: هەلاتن، غاریاندا

رکیب: دوو ئاسنی چەماووی بەقەدەر ناوەندی پێی ئادەمیزادە بەزی و مەعەرەگە ی قایم کرایە

تەنکیش یان بەهەردوو تەنیشتی و لاخ شوپ دەبیتەو بە سەرکەوتن و دابەزینی سەر پشستی

ولاخ بە کاردیت.

س

سوبە یە: بە یانی، سبەینی

سیفەت: روالەت

سەکنی: راووستا، چەقی

سوالگەر: دەروژەچی

سعیرت: ناوی شارێکە لە کوردستانی تورکیا.

سویک: بازار

سیله حی: شهره ف، که رامه ت.

سه رحه د: سه رسنور، سه رهه قارد.

سه مت: روکردن به ره و شوینیکی دیاریکراو،

سه حه ر: ئه وه ل بانگی به یان، سه ره تای ده ستپیکردنی بانگی سبه یانان

ش

شوی به یان: گه زه نگی به یانی

شوبه ه: شک، گومان

شه بتیا: سووتا

ع

عه نتاب ناوی شاریکه له کوردستانی تورکیا.

عه فوکردن: لیپوردن

عه وه ول: یه که م، ئه وه ول

عوربان: زۆم

عه مبار، کۆگا

عه وران: ناوی شاریکه له سوریا

عه دلانندییا: راستی کردۆته وه

عه رد: زه وی، خاک

عه جیب: سه رسام

عیل: زۆم، کۆمه له خیزانیکی کۆچه رایه تی

عوربان: کۆمه له ره شماییکی خاوه ن مه رومالآت

ک

که چک: کیژ، قیز، دۆت

که رخ: شوین، جیگا

که لاندی: کولاندی

که زی: په رچه م

که نگی: که ی، چ کاتیك

کن: نک، لا

گ

گاڤهک، وهختهک، دهمهک

گرژن: دهنگی تهقه ی دهمانچه

گاز: بانگ

گران: سهنگین

گاڤ: کات

ل

لجه م: له کن، له لا

لوپری، له وینده ری

لناڤ: له ناو

لغولغوله ی: له بنه جقی، له بنه په تی

له تاوی غاری: له گوره ی غاردانی

و

وهخت: کات

وه زمان: ولاغ، ده وار

ه

هه یف: مانگ

هه لاندییا: هه لیگرتییا

هوجوم: هیرش، په لامار

هنداڤ: له سه ر

هه قار: زهوی وزار

هه زمان: ولاخ، ده وار

هنگو: ئيوه، ئهنگو

ننيقه: نيوه

ناس نه كردييا: نه يناسيوه .

نيوران: نيوه پو، نيمه پو، نيورپو

نك: كن، لا، پال

نزفرييه: نه گه رايته وه: نه هاتيته وه .

ناوچه وان: ئهني، نيچه وان .

ي

يه خسير: دهسته سهر، ديل، بارمته .